

Trilogiile lui Simion Florea Marian

Studiile monografice pe care cărturarul bucovinean le-a consacrat obiceiurilor din ciclul familial și, mai apoi, sărbătorilor calendaristice ale românilor au apărut în ultimul deceniu al veacului al XIX-lea, mai exact în intervalul 1890-1901. Ele sunt rezultatul unor eforturi istovitoare, pe care preotul Marian și le-a asumat deliberat, dovedind că era puternic ancorat în spiritul epocii, când, sub imboldul direcțiilor științifice trasate de Bogdan Petriceicu Hasdeu, se puneau la cale proiecte dintre cele mai ambițioase. Realizările sale pe tărâmul cunoașterii și valorificării culturii populare tradiționale sunt de-a dreptul impresionante.

Parcurgând aproape toate sursele bibliografice existente la vremea respectivă, beneficiind apoi de aportul unui important număr de colaboratori din diverse regiuni ale țării și, în fine, punând la contribuție rodul propriilor investigații, pe care le-a făcut în satele Bucovinei, precum și în unele regiuni transilvănene, Marian a reușit să elaboreze cele două trilogii, rămase până astăzi adevărate repere în literatura noastră de specialitate.

Față de alți cercetători ai domeniului, el avea un avantaj pe care a știut să-l pună în valoare cu înțelepciune. Calitatea sa de teolog nu l-a îndepărtat de unele practici arhaice, cu rezonanță păgână, ci, dimpotrivă, l-a ajutat să înțeleagă mai bine felul în care au supraviețuit vechile datini, în forme de sine stătătoare sau grefate pe trunchiul regenerativ al creștinismului. După ce observă, cu justețe, că „pe lângă sărbătorile *legate* de biserică sau creștine”, poporul „mai ține încă și alte sărbători, *nelegate* sau păgâne”, preotul-cărturar conchide: „A sosit timpul ca să le cunoască și pe acestea, nu numai poporul de rând, care adeseori le ține cu o sfințenie mai mare chiar decât pe cele *legate*, ci și ceilalți români, cărora nu li-s cunoscute, și, mai ales, cei ce se ocupă cu studiul literaturii populare” (*Sărbătorile la români*, vol. I, 1898, p. III).

Observatori grăbiți, sau poate mai puțin avizați – care nu au zăbovit cum se cuvine asupra tomurilor impunătoare date la iveală de cel pe care Hasdeu îl considera „singurul etnograf român deocamdată” – au spus și lucruri mai puțin măgulitoare despre aceste cărți. Au fost câteva remarci ale unor inși pe care prodigioasa activitate editorială a lui S. Fl. Marian, onorat și cu titlul de membru al Academiei Române, îi luase prin surprindere și îi complexa.

Pentru epoca respectivă însă, când știința etnografică abia se înfiripa, reacțiile de acest gen nu erau câtuși de puțin concludente. Ele aveau să se nuanțeze mult mai târziu, o dată cu instituirea unor direcții de cercetare moderne. De data aceasta, preotului-academician i s-a reproșat că nu a abordat fenomenele studiate și din perspectivă teoretică, limitându-se la prezentarea descriptivă a documentelor implicate. În linii mari, observațiile sunt întemeiate. Ciudat este doar faptul că autorii care le-au formulat sunt cei mai asidui beneficiari ai muncii lui Marian. Ei s-au înfruptat mai întâi, copios, din „factologia” sa, după care i-au apreciat truda în termeni condescendenți.

Adevărata recunoaștere a importanței operei sale avea să se contureze abia prin deceniile șapte-opt ale veacului trecut. Analizând cărțile etnografului sucevean, folcloristul Gheorghe Vrabie spunea: „Cel care urmărește cu atenție conținutul lor și-l raportează la lucrări celebre din etnografia generală, precum aceea a lui J. G. Frazer,

observă că volumele masive ale lui Marian sunt *Creanga de aur* a poporului român” (*Folcloristica română*, 1968, p. 173). La rândul său, eruditul profesor Ion C. Chițimia constata, pe bună dreptate, că opera lui Marian reprezintă „un moment de răscruce” în literatura română de specialitate, fiind „una dintre contribuțiile cele mai temeinice în acest domeniu”, un adevărat „omagiul adus omului din popor, poporului însuși” (*Folcloriști și folcloristică românească*, 1968, p. 186).

Cuvinte de laudă la adresa monumentalei opere realizate de S. Fl. Marian, îndeosebi asupra trilogiilor sale, au spus și alți cărturari importanți, atât din țară cât și din străinătate. Se numără printre ei și eminentul folclorist Ovidiu Bîrlea, potrivit căruia „lucrările lui Marian le depășesc ca valoare pe cele ale oricărui etnograf”, iar „onestitatea cu care au fost lucrate le conferă o durabilitate ce pare a crește cu trecerea timpului” (*Istoria folcloristicii românești*, 1974, p. 232).

Spusele lui Ovidiu Bîrlea aveau să fie confirmate întru totul de reeditarea celor două trilogii, eveniment ce a debutat în anul 1994. După ce ani și decenii în șir au fost accesibile doar specialiștilor, întrucât deveniseră rarități bibliografice, cărțile părintelui Marian ajungeau din nou la îndemâna publicului larg. Impactul pe care l-au avut asupra cititorilor a fost surprinzător. Rareori s-a văzut ca niște cărți, aparent de strictă specialitate și venind de dincolo de veac, să aibă parte de o primire atât de frumoasă. S-ar putea spune că în acest îndelungat răstimp oamenii nu au încetat să le aștepte.

Inițiativa republicării trilogiilor lui Simion Florea Marian i-a aparținut etnologului bucureștean Iordan Datcu. Un om preocupat îndeaproape de restituirea celor mai multe și mai importante cărți din domeniul culturii populare românești. Grație muncii lui neobosite și calităților profesionale cu care este înzestrat, în ultimii 30 de ani au revăzut lumina tiparului peste 70 de volume, majoritatea de primă însemnătate pentru cunoașterea spiritualității noastre tradiționale.

În 1994, Iordan Datcu reedita, la București, pentru prima dată după aproape o sută de ani, trilogia lui Marian intitulată *Sărbătorile la români*: vol. I, *Cârnilegile* (1898), vol. II, *Păresimile* (1899), vol. III, *Cincizecimea* (1901). Noua ediție, structurată în două volume, a apărut la Editura Fundației Culturale Române. Un an mai târziu avea gata de tipar și ediția celei de a doua trilogii, consacrată obiceiurilor ciclului familial: *Nașterea la români*. Studiu etnografic (1892), *Nunta la români*. Studiu istorico-etnografic-comparativ (1890) și *Înmormântarea la români*. Studiu etnografic (1892). Această ediție nu s-a mai tipărit însă în 1995, deoarece, în același an, cele trei volume apăreau la o altă editură bucureșteană – „Grai și Suflet – Cultura Națională” – sub îngrijirea lui Teofil Teaha, a lui Ioan Șerb și Ioan Ilișiu.

Noile ediții s-au epuizat într-un timp relativ scurt, dovedindu-se încă o dată că lucrările lui Marian nu și-au pierdut nicicând actualitatea. Ca urmare, Trilogia vieții (*Nașterea, Nunta și Înmormântarea la români*), în versiunea pregătită pentru tipar de Iordan Datcu, s-a publicat în anul 2000 la Editura „Saeculum I.O.”, condusă de folcloristul și istoricul literar Ionel Opreșan. Ca și în cazul altor restituiri pe care le-a semnat, Iordan Datcu pune la dispoziția cititorului un text atent îngrijit, păstrând nealterate toate elementele lingvistice și stilistice utilizate de autor, cu farmecul și parfumul lor inconfundabil.

În *Introducere*, editorul ne propune un minuțios excurs bibliografic din care se degajă, cu claritate, felul în care au fost receptate, de-a lungul timpului, cele trei volume ce se ocupă de riturile de trecere ale poporului român. Reține atenția, mai întâi, recenzia în limba germană pe care dr. Sigmund Dische o consacră volumului *Nunta la români*. Concluzia sa este că lucrarea lui Marian „rămâne un izvor temeinic pentru cercetarea

sociologică a familiei și căsătoriei românești” și dovedește că „și familia românească a trecut prin aceleași stadii de evoluție ca și familiile celorlalte națiuni civilizate” (p. 6). Trebuie menționată, de asemenea, opinia etnologului clujean Ion Șeuleanu, unul dintre cei mai avizați cercetători ai riturilor nuptiale românești, care spunea în 1985: „Marian a reușit să pătrundă în dialectica fenomenului, sesizând perfect înlănțuirea faptelor. Nunta propriu-zisă nu este văzută izolat, ci este integrată într-un sistem de determinări, considerată ca etapă a existenței individului care provoacă modificări în întreg angrenajul de interrelații al colectivității” (*Poezia populară de nuntă*, p. 29).

La finele celui de al treilea volum, editorul publică o *bibliografie* selectivă, ce cuprinde mai multe studii și colecții privitoare la obiceiurile ciclului familial, toate apărute după trilogia la care ne referim. Ediția se încheie cu un foarte util *glosar*, în care, așa cum ne asigură Iordan Datcu, apar „alte glose decât acelea date de S. Fl. Marian în note” (p. 11).

Cum și cea de a doua trilogie (*Sărbătorile la români*) a etnografului bucovinean s-a epuizat destul de repede, în anul 2001, Iordan Datcu a scos încă o ediție a monografiei respective, de data aceasta la Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, acolo unde, în 1995, reapăruseră, pentru prima oară, volumele închinare riturilor de trecere. Noua versiune a *Sărbătorilor* beneficiază de o substanțială *introducere*, precum și de unele îmbunătățiri ce sunt menționate în *nota* asupra ediției. Astfel, având în vedere că în prefața celui de al doilea volum (*Păresimile*) autorul își exprima intenția de a include în primul volum capitolul despre *Sfinții Haralambie și Vlasie*, anume după *Lăsatul Secului*, operațiunea respectivă a fost efectuată de către editor. S-au verificat, de asemenea, toate sursele bibliografice utilizate de Marian, restabilindu-se formele de grai popular, pe care acesta le-a literarizat uneori, și indicându-se, prin semne grafice adecvate, citatele la care s-a apelat.

Interesul cu totul excepțional de care s-au bucurat și continuă să se bucure aceste reeditări nu trebuie căutat în insolitul unora dintre documentele etnologice publicate de Simion Florea Marian cu un veac în urmă. Este vorba, mai curând, de o emoționantă redescoperire a unui univers spiritual pe care cei mai mulți dintre noi îl purtăm în suflet, dar asupra căruia nu mai avem răgazul să zăbovim așa cum s-ar cuveni. Citim, deci, și recitim cu plăcere aceste cărți, pentru că ele ne readuc în memorie istoria trăită.

Ion H. Ciubotaru

PAUL H. STAHL, *Triburi și sate din sud-estul Europei. Structuri sociale, structuri magice și religioase*, București, Editura Paideia, 2000

Prin tot ceea ce a făcut, pe parcursul prodigioasei sale activități, pe care o desfășoară de peste o jumătate de veac, profesorul Paul H. Stahl ocupă astăzi un loc de primă însemnătate în etnologia românească. Format în spiritul și în atmosfera atât de prielnică a Școlii Sociologice de la București, el și-a început cariera sub semnul rigorii profesionale și al cultului muncii.

Acumulările teoretice, dobândite prin parcurgerea temeinică și sistematică a unei bibliografii de referință, s-au completat fericit cu cercetările de teren, pentru care a dovedit pricepere deosebită și o pasiune constantă. Pilduitoare în această privință i-a fost munca atât de rodnică a tatălui său, ilustrul sociolog Henri H. Stahl.

În tot ceea ce a întreprins, profesorul Paul H. Stahl s-a bazat mereu pe o solidă fundamentare teoretică și metodologică. Credința neștrămutată, că o foarte bună cunoaștere a terenului etnografic lărgiște simțitor orizontul studiilor pe acest tărâm, a inoculat-o, de-a lungul timpului, și celor cu care a lucrat – cercetători, doctoranzi, studenți – formând în cele din urmă o veritabilă școală.

La o analiză atentă, se poate constata că aproape nu există domeniu al culturii populare pe care să nu-l fi cercetat. Studiile sale se impun prin complexitatea unghiului de abordare și, în același timp, prin viziunea integratoare asupra problematicii urmărite. Vom aduce în sprijinul acestei afirmații doar un singur exemplu. Scrutarea unui compartiment al arhitecturii tradiționale – domeniu în care contribuțiile sale excelează – nu se limitează la prezentarea minuțioasă a tuturor elementelor constitutive. Demersul științific al etnografului este întregit de observațiile pertinente ale sociologului, introspecțiile etnologului, analizele specialistului în probleme de artă populară și subtilitățile folcloristului.

Altfel spus, cercetările profesorului Paul H. Stahl, privitoare la case, la porțile monumentale sau la acareturi, devin studii monografice asupra microcosmosului gospodăresc, a fenomenului locuirii. *Casa-obiect* și *casa-concept* sunt două realități ce nu pot fi înțelese cum se cuvine decât luate împreună. Detaliile tehnice sunt analizate în permanentă relație cu simbolistica ornamentelor îndătinăte, cu obiceiurile și practicile ritual-ceremoniale săvârșite în contextul oricărei întemeieri.

Vremuri potrivnice l-au determinat la un moment dat pe cărturar să-și părăsească țara. Calitățile sale profesionale l-au impus însă și în străinătate. Mai bine de un sfert de veac, a fost profesor la *École des Hautes Études en Sciences Sociales* și directorul *Laboratorului de antropologie socială* din Paris. Cercetările sale includ acum arii europene și chiar extraeuropene, dar spațiul predilect, asupra căruia își concentrează atenția, orientând în direcția respectivă și preocupările discipolilor săi, este cel balcanic. O dovedesc cu prisosință și cele două publicații pe care le coordonează – *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéens* și *Sociétés Européennes* – ajungând să numere astăzi peste patruzeci de volume. Un remarcabil fond documentar ce reunește prețioase contribuții la cunoașterea vastului domeniu al științelor umane din țările sud-est europene. Un loc distinct îl ocupă studiile și cercetările asupra culturii populare românești datorate, în egală măsură, specialiștilor noștri și celor străini.

În acest amplu context se înscrie și cartea pe care profesorul Stahl o consacră triburilor și satelor din sud-estul Europei. O cercetare anevoioasă, având în vedere situația complexă ce i s-a dezvăluit în mediile investigate, din diferite zone ale Balcanilor. Este vorba, mai întâi, de ambițiile și orgoliile naționale sau locale, exacerbate adesea din dorința de a se demonstra predominanța unui grup asupra altuia. Depășind cu abilitate excesele de acest gen, autorul se oprește asupra valorilor autentice, generate de marile curente culturale, și pune în valoare, cu probitate și discernământ, contribuțiile comune la făurirea aceleiași culturi.

Pe de altă parte, trebuie luată în considerație și acea lume a contrastelor, pe care profesorul a descoperit-o în ținuturile investigate: „mentalități și practici care amintesc de preistorie sau de antichitatea păgână conviețuiesc cu cele creștine și științifice, industrii moderne s-au instalat acolo unde încă se călătorește cu care cu boi

sau călare pe măgari, zone puternic tradiționale se învecinează cu cele din care trecutul pare să fi dispărut, popoare de aceeași origine vorbesc limbi diferite; există mai multe religii și ele se opun de secole, importanța lor rămânând atât de mare, încât se obișnuiește să se numească apartenența religioasă pentru a indica originea etnică etc.” (p. 8). Toate aceste fenomene au fost evaluate cu multă luare aminte, aplicându-se metodologii de lucru adecvate, astfel încât realitățile descoperite pe teren să fie reflectate cât mai fidel în cartea la care ne referim.

Cercetarea profesorului Stahl nu aspiră la exhaustivitate. Este o radiografiere a spațiului sud-est european, în care sunt urmărite, cu precădere, structurile sociale tradiționale și sistemele de proprietate. Inegale ca întindere, cele trei secțiuni ale volumului sunt cât se poate de concludente pentru cunoașterea universului etnocultural și sociofolcloric din comunitățile abordate: albanezii, slavii de sud, grecii și românii. Rețin atenția, de asemenea, relațiile ce se stabilesc cu alte grupuri etnice din Balcani, ceea ce dovedește că interesul autorului nu se oprește doar asupra popoarelor pe care le-am menționat.

Problemele urmărite la popoarele luate în discuție sunt, în linii mari, aceleași: formele de organizare (triburi, sate), gospodăriile, casele, grupurile domestice, femeile și ierarhia grupurilor, proprietățile și transmiterea acestora, conducătorii, adunările sătești, sistemele de întrajutorare etc. Din această perspectivă, cercetarea este unitară și relevă elemente asemănătoare, ce se revendică dintr-un străvechi fond comun. În același timp însă, toate cele patru studii grupate în prima parte a cărții pot fi privite și ca micromonografii, în care descoperim o serie întreagă de particularități, elemente definitorii ce individualizează fiecare popor în parte. Este suficient să amintim aici diferitele ipostaze ale *fratriilor* (*vllazni* la albanezi, *bratstvo* la slavii sudici), prefacerile pe care le înregistrează *zadruga* la comunitățile slave, accepțiunea *neamului* (în unele regiuni ale Greciei), *țara*, cu înțelesul de „confederație sătească”, la români etc.

În cea de a doua parte a volumului sunt supuse atenției structurile sociale, magice și religioase identificate în toate comunitățile cercetate. Scopul acestor investigații, spune autorul, nu este acela de a face o prezentare de ansamblu a fenomenelor respective, ce continuă să se remarce printr-o mare bogăție, în Europa de sud-est, până în zilele noastre. El își propune doar să evidențieze modul în care se integrează acestea în unitățile sociale discutate deja : „grupul uman, proprietatea lui, munca, viața în comun, pe de o parte, și viața spirituală, pe de alta, relații puternice care dau naștere unui ansamblu organic, coerent” (p. 161).

Ultima parte a lucrării, supraintitulată *Comparații și sinteze*, suscită același viu interes prin subiectele pe care le supune dezbaterii: *Gospodărie sau familie, Sângele și consangvinitatea, Fata fără frați și matriarhatul, Băștinașul și străinul, Democrația primitivă și bătrânii*. Față de primele două secțiuni ale volumului, în care cele patru grupuri etnice sunt studiate prin prisma structurilor sociale și a manifestărilor spirituale ce le însoțesc, în cea de a treia apar câteva reluări. Acestea sunt necesare pentru adâncirea unor aspecte ale cercetării comparative, precum și pentru sublinierea acelor realități ce pot fi întâlnite și în alte zone ale Europei.

O amplă *bibliografie*, desfășurată pe parcursul a 48 de pagini, stă mărturie pentru seriozitatea și profesionalismul cu care a înțeles autorul să pornească la elaborarea acestui valoros studiu. Cartea sa se înscrie în constelația celor mai importante lucrări asupra spațiului sud-est european, fără de care istoria, cultura și civilizația acestui fascinant tărâm al Balcanilor nu pot fi înțelese.

Studii de folclor, vol. II, Galați, Editura pentru Literatură și Artă
„Geneze”, 2000

Departamentul Creației Populare din cadrul *Centrului Cultural „Dunărea de Jos”* a avut inspirată idee de a organiza la Galați o importantă manifestare științifică și culturală consacrată sărbătoririi *Centenarului Petru Caraman*. Lucru laudabil și cât se poate de firesc, având în vedere că ilustrul etnolog s-a născut pe meleagurile Covurluiului, fiind descendentul unei familii de țărani răzeși din satul Vârlezi, o așezare situată în vecinătatea orașelului Târgu Bujor.

Printre cei ce au omagiat personalitatea savantului, la împlinirea a o sută de ani de la naștere, figurează nume cunoscute ale etnologiei românești, cum ar fi prof. univ. dr. Ion Șeuleanu (Cluj-Napoca), dr. Iordan Datcu (București), dr. Lucia Berdan (Iași), dr. Grigore Botezatu (Chișinău), dr. Steluța Pîriu (Galați) și alții. Comunicările științifice ale acestora, evocările, articolele, notele și comentariile sunt reunite în volumul *Studii de folclor*, II, care a văzut lumina tiparului cu aportul Consiliului Județean Galați.

Eforturile financiare ale celor ce au venit în sprijinul acestei inițiative sunt răsplătite de seriozitatea și profesionalismul majorității semnatarilor, care nu au privit cu superficialitate șansa de a-și așeza numele alături de cel al cărturarului omagiat. *Petru Caraman – etnologul, comparatistul, savantul, omul cel drept din cetate*, iată doar câteva din subiectele abordate, contribuții științifice temeinice care proiectează o lumină justă asupra unuia dintre cei mai de seamă cercetători ai culturii populare din sud-estul Europei.

Din păcate, ținuta științifică a volumului este umbră de o seamă de neajunsuri care, în mod inexplicabil, i-au scăpat redactorului coordonator Sterian Vicol. Inadvertențe, erori bio-bibliografice, neglijențe de corectură și, ceea ce este mai grav, secvențe sau chiar pagini întregi *plagiate* din alte lucrări. Toate acestea pun sub semnul întrebării competența celor ce au pregătit volumul pentru tipar și distonează profund cu rigoarea, de-a dreptul severă, a profesorului Caraman.

Ne vom opri doar asupra câtorva exemple:

1. Fotografia de pe prima pagină a volumului, înfățișându-l pe cărturar într-o ipostază din deceniul al patrulea al veacului trecut, este însoțită – în partea dreaptă jos – de o semnătură. Aceasta nu-i aparține însă etnologului, ci fiului acestuia, matematicianul Petru P. Caraman.

2. La pagina 5 se spune că profesorul Caraman „a întreprins studii aprofundate în Franța”. Informația este lipsită de orice temei, întrucât savantul nu a fost în Franța niciodată. A intenționat să meargă la specializare, în anul 1925, înscriindu-se chiar la un concurs pentru obținerea unei burse de studii, numai că, din cauza unor malversațiuni ale potențaților zilei, șansa a fost ratată.

3. Inexactă este și informația potrivit căreia specializarea profesorului în Polonia ar fi avut loc „între anii 1935-1938, ca bursier al statului român” (p. 5). Realitatea este următoarea: stagiul de specializare a inclus șase semestre (unul la Universitatea din Varșovia, unul la Universitatea din Lwow și patru la Universitatea din

Cracovia) și a durat *din noiembrie 1925 până în vara anului 1928*. În plus, bursa de studii nu era oferită de statul român, ci de cel polonez.

4. Incertitudinea care a planat o vreme asupra datei de naștere a cărturarului, rezolvată definitiv încă din anul 1982 (vezi „Anuar de Lingvistică și Istorie Literară”, tomul XXVII, Iași, 1979-1980, p. 257), continuă să se regăsească în paginile volumului editat de forurile gălățene. Aici apare atât data reală, *14 decembrie 1898* (paginile 11 și 21), cât și cea eronată, *18 decembrie 1898* (paginile 35, 43, 51), faptul dovedind nu doar lipsă de profesionalism, ci și de respect față de personalitatea sărbătorită.

5. Trecând peste neglijențele de corectură – cu toate că unele dintre ele sunt grave, deoarece pun în circulație informații inexacte sau confuze (vezi paginile 5, 26, 36, 87, 88) – vom supune atenției cititorului două materiale care au fost *plagiate* aproape în întregime. Primul poartă semnătura profesorului universitar doctor Ioan Brezeanu, din Galați, nimeni altul decât consilierul științific al volumului. Articolul său, *Petru Caraman: 100 de ani de la naștere*, se nutrește copios dintr-un studiu al subsemnatului, fără a-l cita însă vreodată. Vom prezenta doar un singur exemplu.

Ioan Brezeanu: „Dar cel mai de seamă eveniment publicistic din viața profesorului Caraman l-a constituit, fără îndoială, apariția cărții „*Datina colindatului la slavi și la români*”, studiu comparat, 600 pagini, pe care Academia poloneză i-a tipărit-o în anul 1933. Având la bază teza de doctorat, cartea apărea într-o variantă ce își dublase proporțiile inițiale, prin adăugarea unor capitole noi, ca și prin dezvoltarea substanțială a celor existente. Spațiul de care se ocupă este cuprins între Marea Egee și Marea Baltică, în direcția nord-sud, iar în direcția vest-est, de la Adriatica și versantul răsăritean al Alpilor până la Urali” (*Articolul citat*, p. 6).

Ion H. Ciubotaru: „Dar cel mai de seamă eveniment publicistic din viața profesorului Caraman l-a constituit, fără îndoială, apariția cărții *Datina colindatului la slavi și la români. Studiu comparat*, pe care Academia poloneză i-a tipărit-o în anul 1933. Având la bază teza de doctorat, această carte apărea acum într-o variantă ce își dublase proporțiile inițiale, prin adăugarea unor capitole noi, ca și prin dezvoltarea substanțială a celor existente. [...] Spațiul de care se ocupă este cuprins între Marea Egee și Marea Baltică, în direcția sud-nord, iar în direcția vest-est, de la Adriatica și versantul răsăritean al Alpilor până spre Urali” („Anuar de Lingvistică și Istorie Literară”, tomul XXVII, Iași, 1979-1980, p. 263).

Referindu-se la un alt studiu al profesorului Caraman, *Descolindatul în orientul și sud-estul Europei*, Ioan Brezeanu copie iarăși un fragment din lucrarea noastră (vezi, pentru comparație, p. 6 și, respectiv, p. 263), însă nu pare să fi aflat că volumul în discuție s-a tipărit încă din anul 1997 la Editura Universității din Iași. El continuă să prezinte *Descolindatul* ca un manuscris în două volume, însumând 900 de pagini, adică exact cum era menționată informația în „Anuarul” ieșean de acum douăzeci de ani. Și acest lucru în pofida faptului că volumul consacrat *descolindatului* este menționat de mai multe ori în antologia gălățeană (p. 15, 30, 32), deschisă de intervenția amatoristică a profesorului Ioan Brezeanu.

Autorul celui de al doilea *plagiat* este Radu Dorin Mihăescu și are, la rândul său, calitatea de consilier editorial al volumului, așa după cum rezultă din caseta tehnică. Misiunea sa era cât se poate de ușoară, având de alcătuit o *bibliografie*, în care să figureze atât lucrările profesorului Caraman, cât și referințele celor ce au scris despre ele. Nimic mai simplu, având în vedere că informațiile de acest gen abundă în studiile, tabelele cronologice și comentariile ce însoțesc opera marelui cărturar. Era nevoie doar

de transcrierea corectă a acestora și sistematizarea lor cronologică pe cele trei secțiuni: *lucrări publicate, manuscrise și referințe*.

Radu Dorin Mihăescu a apelat însă la o altă cale. El a copiat integral bibliografia de la finele studiului nostru, publicat în „Anuarul” ieșean din 1982 (p. 280-283), păstrând intacte: titlul capitolului, compartimentarea pe secțiuni, punerea în pagină și comentariile de subsol (vezi paginile 81-85). Și astfel, cititorul interesat de contribuțiile etnologice și etnolingvistice ale profesorului Caraman află din volumul apărut la Galați că opera sa continuă să zacă la Iași în manuscris, în ciuda faptului că din 1982 și până în prezent s-au tipărit *nouă* volume și peste *cincisprezece studii*, ceea ce reprezintă aproape 80 % din valoroasa moștenire științifică pe care a lăsat-o.

Constatările de mai sus pun în evidență, încă o dată, riscurile la care se expun cercetătorii serioși, cu o formație științifică temeinică, atunci când acceptă să apară în compania unor inși mediocri, bântuiți de ambiții nemăsurate, lipsiți de cea mai elementară probitate profesională.

Ion H. Ciubotaru

CAMELIA BURGHELE, *În numele magiei terapeutice*, Zalău, Editura Limes, 2000

Autoarea și-a propus să realizeze tabloul magiei populare sălăjene, să prezinte practica teurgică a descântatului „ca un demers primordial în configurarea stării de echilibru” (p. 14). Pe valurile vremii, magia terapeutică s-a subsumat metaforei salvatoare pe care o sugerează legendara arcă a lui Noe. Este de altfel simbolul sub care evoluează cele cinci părți ale studiului, intitulate: *În căutarea baghetei magice, Sub semnul antropologic al feminismului magic, Descântatul terapeutic în casă sau aproape de casă, Când descântatul iese din curte, Sfârșit de mileniu cu... descântec*.

Prima parte debutează cu o trecere în revistă a celor mai importante cercetări de medicină populară din etnologia românească, de la pașoptiști până în anii noștri. Cum era și firesc, se oprește în mod special asupra lucrărilor de referință în domeniu, semnate de Moses Gaster, Dimitrie P. Lupașcu, Robert Prexl, Sofronie Liuba, Aurel Iana, Mihai Canianu, dr. N. Leon, Grigore Grigoriu-Rigo, Charles Laugier, Artur Gorovei, I. A. Candrea, Ovidiu Papadima, Ovid Densusianu, Al. Rosetti, Gheorghe Pavelescu, Ovidiu Bîrlea. Abordarea diacronică a preocupărilor etnologice de magie terapeutică (viziune tradiționalistă *versus* modernitate) duce la concluzia firească a complexității fenomenului magic. De aici necesitatea *disecării* descântecului folcloric din perspective multidisciplinare: culturală, etnologică, etnoiatică, antropologică, medicală, filozofică.

Următoarea secțiune a studiului analizează rolul esențial al femeilor în performarea actelor de magie. În sânul colectivităților rurale conservatoare, femeile sunt „depozitarele de excepție ale praxisului ritualic, atât în latura sa poetică, cea a textului folcloric, cât și în partea sa de act magico-ritualic, asigurând transmiterea acestuia de-a lungul generațiilor, prin preocupări exprese în acest sens...” (p. 80). În măsura în care magia terapeutică este o formă de magie *casnică*, ea va circumscrie arealul feminin.

Există și o axă temporală a îndeplinirii variatelor vrăji, la vârste adecvate, în momente sorocite ale vieții, ale anilor, lunilor, săptămânilor și zilelor. În arcul existențial, puritatea fecioarelor se alătură curățeniei femeilor *iertate*, aceste categorii putând determina maxima eficiență a gestului magic.

Pornind de la cercetările întreprinse de Claude Levi-Strauss, Mircea Eliade, C. G. Jung și Gilbert Durand, se sugerează încă o dată că femeilor le-au fost hărăzite „actele magice de tămăduire a membrilor familiei, ritualurile ce au ca piesă de rezistență căminul și vatra, ritualurile, scenariile magico-ritualice ce se circumscriu nașterii, apărării de maledicții, vindecării și creșterii copiilor, cadrele magice ale culegerii plantelor de leac” (p. 100). Autoarea nu omite să explice palida participare a bărbaților la rolul de *homo magicus* prin presiunile exercitate de societatea industrializată. Portretul descântătoarei Floare Țurcaș din satul Plesca, încheie partea a doua a volumului.

Secțiunea a treia este destinată analizării magiei domestice. Spațiul casnic și cel imediat înconjurător este favorabil rostirii descântecelor de *mană* și actelor curative. Puritatea, curățenia, luminozitatea timpurilor primordiale (*incipit felix*) pot fi recucerite, reîntrupate prin alungarea maleficului. Vatra, pragul, masa cu bucate sunt spații benefice, potrivite pentru gestul magic. Apa neînceptută, cărbunele, fierul și argintul ajută la readucerea normalității și sănătății. Utilizarea apotropaică a scrierilor cu caracter religios, răvașele de leac, *facerea cărțiței*, suplimentează eficacitatea descântecului rostit. O atenție specială este acordată structurării actului magic, atât în *discursul verbalizat* cât și în *praxisul ritualic*.

În continuare, studiul se apropie de spațiul hotarului sătesc, această zonă de protecție a așezării *intramuros*, locul cel mai indicat „pentru alungarea răului și înmagazinarea lui, sau pentru consumarea unor acte malefice, pângărirea acestui spațiu având efect mai slab repercutat asupra centrului” (p. 232). Un interes aparte îl prezintă capitolul despre *mejie* (*mejde, mnezunie*), locuri distincte din arealul limitrof, aflat între ultimele spații cultivate și pietrele de hotar. Aceste garduri vii adăpostesc o întregă pleiadă de duhuri malefice, de unde și interdicția de a fi încălțate. Pe aici este *drumu diavolului* „și numa cu picioru dacă calci pe lângă mejia dâh hotar ori dâh fundu gredinii și să ieu relele pă tine” (p. 257).

Ultima parte a lucrării analizează avatarurile actului magic în contemporaneitate, mutațiile cu tendințe oscilatorii de desemantizări și resemantizări, mai ales la structura de suprafață a ritualurilor. Recrudescența interesului pentru vrăjile de tot felul duce la alterarea unor formule arhaice, dar, în același timp, înlătură unele bariere în receptarea mentalității magico-ritualice.

Pe lângă cele două bibliografii, una generală și alta a descântecului popular, volumul mai cuprinde, în *Anexa a II-a*, reproducerea unui miscelaneu sălăjean intitulat *Ruga zilelor*, iar în anexele III și IV o miniantologie de descântece din satele Ceca, Hida, Plesca, Valea Lungă și Zalha. Rezumatele din final, în limbile engleză și franceză, vin să rotunjească această exegeză, incitantă și utilă, scrisă cu acuratețe, în baza unei temeinice documentări științifice.

GH. BULGĂR, GH. CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, București, Editura Saeculum I.O., 2000

Piața românească de carte este inundată în ultimul deceniu de lucrări caracteristice unei epoci în care nevoia de informare rapidă, comodă și, pe cât posibil, exactă exprimă o accelerare și o comprimare a timpului subiectiv, care nu mai poate fi risipit în căutări proprii, minuțioase și analitice. Este acum, și la noi, vremea sintezelor, compendiilor, enciclopediilor, dicționarelor, ghidurilor și indicatoarelor. În fond, fenomenul este unul de recuperare, fiindcă asemenea lucrări strivesc rafturile bibliotecilor de multe decenii și chiar secole în alte culturi ale lumii.

Dicționarele de limbă română, care ne interesează aici, umplu într-un ritm accelerat un gol resimțit acut de generații întregi de studioși (sau măcar curioși). Au apărut deja dicționare explicative, etimologice, de neologisme, de sinonime, ortografice și ortoepice, de nume proprii (de persoane și de localități), frazeologice etc., unele reeditări, mai mult sau mai puțin aduse la zi, altele noi și originale (în măsura în care se poate vorbi de originalitate în lexicografie!). Între acestea din urmă trebuie menționat și relativ recentul *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, pe care autorii înșiși îl apreciază ca o prioritate în literatura noastră. Într-adevăr, adunarea laolaltă a două categorii din fondul mai puțin utilizat al lexicului românesc este, în sine, un merit care trebuie subliniat de la început, chiar dacă materialul nu este despuiat, prin efortul propriu al autorilor, din izvoare literare sau adunat de aceiași prin cercetări dialectale. Într-o scurtă *Prefață* și o sumară *Bibliografie* sunt menționate dicționarele și glosarele care au oferit materialul lexical și, desigur, definițiile și sensurile.

Dicționarul impresionează prin masivitate și prin bogăția termenilor (după estimarea noastră, cca 27.000 cuvinte-titlu), prin accesibilitatea definițiilor și abundența derivatelor. Fiind un dicționar explicativ, de largă audiență, nu putem să-i reproșăm lipsa etimologiilor, deși un cunoscător al domeniului își reprimă cu greu frustrarea de a nu găsi aici și indicațiile etimologice (de altfel piatra de încercare pentru orice lexicograf, mai ales pentru zonele încă obscure ale vocabularului românesc).

Dacă utilitatea unei asemenea lucrări este aproape un truism, o mulțime de observații, obiecții, nedumeriri și lacune apar chiar la o sumară și rapidă cercetare a volumului.

Astfel, este ușor de constatat (odată cu autorii înșiși) că dicționarul cuprinde nu numai termeni strict regionali (de altfel mai dificil de identificat), ci și un bogat lexic *popular* (definit prin opoziție cu *literar*). Așadar, lucrarea depășește domeniul circumscris de titlu, fapt care explică sporirea masivă a numărului de cuvinte. Mai mult, autorii au precizat și distincții stilistice (termeni sau sensuri familiare), riscând numeroase inexactități.

Obiecțiile de principiu sunt: în ce măsură se poate distinge între cuvintele populare și cele regionale, de vreme ce anchetele dialectale, toponimice și etnolingvistice sunt departe de a fi identificat măcar cu oarecare aproximație ariile lexicale ale multor termeni. Apoi, arhaismele sunt indicate prin termenul *învechit*. Dar cât de învechit trebuie să fie un cuvânt pentru a fi considerat arhaism? De pildă, *birjă*

(cu derivatele *birjar*, *birjăresc*), denumind o trăsură de piață care mai era încă în utilizare curentă în anii '60 ai secolului trecut, a devenit atât de repede un arhaism? Să fie oare *arendaș* deja un arhaism, în timp ce *arendă*, în uz, nu este pe bună dreptate, înregistrat? Exemplele de acest fel sunt atât de numeroase încât problema ar necesita un spațiu special.

Lacunele (cuvinte absente sau sensuri neînregistrate), destul de numeroase chiar la o simplă foiletare avizată, deschid orizontul nemărginit al stadiului încă precar în care se găsește astăzi proiectul dicționarului – tezaur al limbii române. De pildă, să fie chiar atât de special sensul regional „mică înălțime rotunjită” al cuvântului *bobeică* astfel încât să motiveze absența sa în acest dicționar? Cuvântul *pasnic*, atât de frecvent în recensămintele (catagrafiile) moldovenești din prima jumătate a secolului al XIX-lea și la Creangă („Vornicul Nic-a Petricăi, cu *pasnicul*, vătămanul și câțiva nespălați de mazili se purtau printre oameni de colo până colo”) desemnând un mic dregător al satelor de odinioară, cu atribuțiile unui ajutor de vornic (mai târziu, primar) și al unui agent fiscal, nu ar trebui sărăcit de acest important sens istoric.

Alte definiții eronate în mai multe dicționare (inclusiv în *Dicționarul limbii române* al Academiei Române și în *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX)) nu au putut fi corijate într-o lucrare de compilație, ca aceasta de față. De pildă, cuvântul *budă* nu este folosit (corect) în nici un text cu înțelesurile de „cocioabă”, „prăvălie”, „șatră”, „baracă”, ci doar cu acela, aproape necunoscut, de „exploatare de silitră sau de potasă”, în secolele XVII-XVIII. Lipsște, de asemenea, sensul „cușcă pentru câine” (Bucovina) al acestui cuvânt.

Vladnic, cu înțelesul „puternic, solid, rezistent”, este un termen cult, un slavonism, și nu are nici o legătură (etimologică sau semantică) cu entopicul *vladnic*, glosat eronat (nu numai în acest dicționar) ca „lac mare”. În realitate, cuvântul este o variantă a unui termen popular (*vlanic*, *vlanic*) desemnând un teren mlăștinos, pe un șes. Cuvântul cu etimologie slavă (v. sl. *vлага* „umezeală”) este încă neînregistrat în dicționarele noastre.

Verbul (a) *hlizi* nu are numai sensurile înregistrate și îndeobște cunoscute, ci și acela de „a împărți o moșie în hlize” (Moldova); cuvântul *analog* „teren în locuri comune de folosință (păduri) corespunzător cotei-părți din moșia răzășească” nu ar trebui ignorat, dată fiind marea ocurență a termenului în documentele medievale moldovenești; *dajdia*, care denumea darea unor categorii fiscale privilegiate (mazili, răzeși, alte „trepte ale neamului”) nu trebuie definit ca *bir*, tocmai fiindcă aceste obligații nu se confundau; cuvântul *treaptă*, „rang social” în evul mediu (Moldova), este absent într-un dicționar care trebuie, în primul rând, să înregistreze termenii considerați învechiți din literatura istorică.

Suntem surprinși de absența cuvântului *cópil* cu sensul „fiu nelegitim, bastard”, de neînregistrarea termenului *spiță* (de neam), care nu este astăzi nici literar, nici foarte cunoscut, de definirea apelativului *liude* ca „individ”, „persoană” (corect „cap de familie”, categorie fiscală în Moldova, în secolele XVIII-XIX), ca și a cuvântului *cruce*, care nu are numai înțelesul de echipă de doi, trei sau patru soldați, ce plăteau solidar căpeteniilor un impozit, ci și acela, mai important și mai bine atestat de documente istorice, de sistem de impozitare solidară a dajdiei și altor dări ale breslelor. Mai observăm că unor cuvinte arhaice li se atribuie sensuri inadecvate, rezultate dintr-o neînțelegere a contextelor în care acestea apar. De pildă, *mazil* este înregistrat (după DEX) cu patru înțelesuri: 1. domn sau demnitar scos din funcție; 2. descendent boieresc fără funcție publică (rangul al doilea); 3. răzeș strângător de bir; vătășel; 4. membru al

unui corp de cavalerie (format din boieri scoși din funcții), comandat de un serdar. În realitate, numai primele două definiții pot fi acceptate, celelalte două descriind circumstanțe în care puteau fi întâlniți mazilii și nu trăsăturile distinctive ale acestei categorii sociale. Dacă autorii ar fi avut cunoștință de un valoros dicționar intitulat *Instituții feudale din țările române*, apărut în anul 1988, dar necitat la *Bibliografie*, mulți termeni cu adevărat arhaici nu ar fi lipsit acum și numeroase sensuri ar fi fost mai exact definite.

În sfârșit, câteva afirmații din *Prefață* trebuie semnalate pentru inexactitatea lor. Astfel, cuvintele *agru*, *paviment*, *penă*, *silvă*, *spons* și *specul*, înregistrate în graiuri din Transilvania, sunt considerate „latinisme străvechi, atestând și ele continuitatea latină” (p. 6). De fapt, numai primul termen este un cuvânt de origine latină („ogor”), și nu un ...latinism, celelalte fiind, evident „latinisme”, adică neologisme din secolele XVIII-XIX, pătrunse uneori în graiuri, sau poate chiar falsuri patriotice ale unor culegători din epoca romantică a dialectologiei românești.

De asemenea, este eronată maniera explicării unor nume de persoane prin cuvinte regionale precum: *iorga*, *modoran*, *moromeț*, *mungiu*, *nistor*, *zeletin* fapt apreciat ca „interesant” (p. 6). În realitate, aici sunt amestecate două perspective diferite asupra problemei. Mai întâi, nu este nimic „interesant” în faptul că antroponimele pot avea o bază lexicală regională, fenomenul fiind normal, iar exemplele se pot număra cu sutele. Ce poate fi neobișnuit în împrejurarea că niște persoane se numesc *Omăt*, *Papușoi*, *Hulub*, *Poamă* sau *Mungiu* (care nu este cuvânt regional, ci un arhaism), *Modoran* sau *Moromeț* (*Moromete*)? Apoi, nu poate fi admisă explicația numelor *Iorga*, *Nistor* și *Zeletin* prin apelativele corespunzătoare. *Iorga* (*Iorgu*) este, fără dubii, o formă hipocoristică (atestată istoric copios) a numelui calendaristic *Gheorghe*, *Nistor* este gr. *Nestor*, iar *Zeletin* (de altfel, foarte rar ca nume de familie) este un toponim de origine slavă folosit ca patronim.

În concluzie, noul *Dicționar de arhaisme și regionalisme* (DAR) era așteptat cu interes, este util pentru un public larg, dar va trebui mereu îmbogățit și corijat. Ca, de altfel, toate dicționarele (măsura neîmplinirilor fiind caracteristica lor diferențioare).

Daniela Butnaru

VALERIU BĂLTEANU, *Terminologia magică populară românească*, București, Editura Paideia, 2000

Într-o perioadă în care sunt preferate eseurile etnologice și speculațiile interdisciplinare, apariția lucrării de față ne creează o surpriză plăcută prin abordarea la obiect, sistematică și eficientă, a temei propuse. Această primă sinteză în domeniul cercetării lexicului magic românesc se ocupă în principal de actanți, acțiuni și practici magice. Pentru fiecare termen analizat se ia în calcul localizarea, sensurile, variantele, derivatele, formele gramaticale, expresiile, sintagmele și etimologia.

Lucrarea este structurată în șase capitole intitulate: *Din istoricul cercetărilor referitoare la terminologia magică populară românească*, *Termeni ce denumesc actantul magic*, *Termeni ce denumesc acțiuni cu caracter magic*, *Termeni ce denumesc practica magică*, *Sinteze și Probleme ale formării și evoluției terminologiei magice*.

În primul capitol, autorul urmărește să evidențieze câteva contribuții cu caracter etnologic la cercetarea unor elemente de terminologie. Prima operă abordată este cea a principelui moldav Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*. Se continuă cu volumele preotului S. Fl. Marian, care conțin un număr impresionant de termeni magici; cu articolele poetului G. Coșbuc legate de magia populară (*Descântecul, Prorocii de anul nou, Pricoliciul* etc.); cu studiul *Descântecul românilor*, realizat de Artur Gorovei, cu cercetările asupra descântatului în satele Cornova, Drăguș și Șanț, întreprinse în perioada interbelică de Ștefania Cristescu Golopenția. sunt trecute în revistă, de asemenea, contribuțiile la evidențierea bogăției de termeni referitori la practicile magice în limba română ale lui I. A. Candrea, Gh. Pavelescu, V. Bogrea, Gh. Brătescu, Ion Taloș, Ovid Densusianu și Ion Popinceanu.

Un loc aparte este rezervat lucrărilor folcloristului ieșean Petru Caraman: *Colindatul la români, slavi și la alte popoare, Magia ca sursă de inspirație pentru poezia cultă și Descolindatul în Orientul și Sud-Estul Europei*. Pe lângă semnalarea, pentru prima dată în literatura de specialitate, a terminologiei *descolindatului*, obiceiul vindicativ din cadrul colindatului (vb. *a descolinda* și apelativele derivate: *descolindare, descolindat, descolindație*, plus s.f. *descolindă*), Petru Caraman deschide noi perspective asupra magiei populare, propunând, cu argumente temeinice, pentru includerea în dicționarele române a unui număr de cuvinte ca: *a cânta, a încânta, cântec* etc.

Importanța studierii actantului constituie tema cu care debutează cel de al doilea capitol. Personalitatea vrăjitorului este o constantă esențială pentru reușita actului magic. Alegând soluția cea mai potrivită pentru o anumită boală, el trebuie, în același timp, să impresioneze, să convingă suferinzii că posedă capacități taumaturgice deosebite. Descântătorii, fermecătoarele, vrăjitoarele, vracii au mai fost denumiți și altfel, de-a lungul timpului, în contextul vocabularului românesc. Fie cu termeni de origine latină, cu termeni împrumutați (din limbile slave, din limba maghiară, din limba greacă ș.a.), sau cu termeni de origine necunoscută. Ponderea cea mai mare o au termenii formați pe terenul limbii române, prin sufixare, compunere, conversiune sau contaminare.

Stabilirea precisă a termenilor ce denumesc acțiuni cu caracter magic constituie tema celui de al treilea capitol al lucrării. După aceeași structurare, pe care am întâlnit-o în capitolul precedent, sunt prezentați mai întâi termenii din textele vechi românești, iar apoi se urmărește stratificarea etimologică. Numeroase cuvinte care denumesc acțiunea magică sunt înregistrate încă din secolele XV-XVI: *a amuți, a arunca, a da, a descânta, a desface, a fermeca, a face, a închea, a înnoda, a întoarce* etc. Autorul constată ponderea dominantă a creațiilor pe teren românesc. Astfel, din 82 de verbe ce denumesc acte magice, 43 s-au format de la substantive care denumesc actanți, instrumente, practici magice, maladii sau anumite realități marcate magic.

Următorul capitol studiază termenii ce denumesc practica magică, acest „ansamblu de acțiuni coordonate, efectuate de actant în vederea atingerii unui obiectiv pe cale magică” (p. 57). Vechi texte românești, cum ar fi Dosoftei, *Viața și petrecerea sfinților, Îndreptarea legii* (1652), *Cronica* lui M. Moxa sau *Molitelnicul* din 1794 dovedesc vitalitatea fenomenului magic. Etimologia termenilor referitori la praxisului vrăjitoresc atestă că acest compartiment a fost cel mai rezistent la influențe străine, aducând chiar note de originalitate în context european.

Penultimul capitol și cel mai amplu se ocupă mai întâi de răspândirea geografică a termenilor, atât la dacoromâni cât și la românii din sudul Dunării, și de evoluțiile semantice (trecerea de la un sens particular la unul cu caracter general,

polisemantismul unor cuvinte, restrângerea ariei semantice, fenomene de *enantiosemie* ș.a.). De asemenea, se fac observații asupra proceselor derivaționale, a aspectelor de ordin gramatical, a termenilor magici în expresii și sintagme, a importanței studierii variantelor, a unor aspecte etimologice mai deosebite, a problemelor transferului terminologic. O atenție specială a fost acordată *onomasiologiei*, care a evidențiat existența unor serii sinonimice foarte bogate. Două opoziții au relevanță pentru terminologia magică: *benefic-malefic* și *regional-răspândit*.

Unele aspecte ale formării și evoluției terminologiei magice sunt urmărite în capitolul final. Remarcăm interesul aparte pe care îl prezintă stabilirea de către Valeriu Bălțeanu a unui *nucleu fundamental al lexicului magic*, în funcție de aria extinsă de răspândire a termenilor circumscriși „de capacitatea de iradiere idiomatică” (p. 136), de implicațiile derivatice și de rezistența opusă degradării domeniului magic.

În încheiere, lucrarea cuprinde *indici de termeni*, *de nume*, *abrevieri* de cuvinte și de titluri bibliografice, precum și o *Bibliografie* a temei. Pornind de la teza de doctorat, pe care a susținut-o în anul 1998 la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, Valeriu Bălțeanu a realizat o atentă sistematizare a terminologiei magice populare românești, la fel de necesară lingviștilor cât și etnologilor.

Silvia Ciubotaru

Cornova, Chișinău, Editura Museum, 2000

Această carte despre Cornova, deși nu este una exclusiv etno-folclorică, trebuia semnalată în paginile Anuarului ieșean din mai multe motive. Nu amintim decât două: 1) printre autorii ei se regăsesc personalități marcante, unele deja trecute dincolo, ale cercetării etnologice și sociologice românești, precum Petre V. Ștefănuță, Sanda și Anton Golopenția, Henri și Paul Stahl, Ernest Bernea, Grigore Botezatu și Alexandru Furtună și 2) coordonatorul lucrării, Vasile Șoimaru, nu a uitat locurile natale și nu a ezitat să investească bani și energie într-o întreprindere deloc rentabilă, e vorba de editarea unei cărți, fie ea chiar a satului de baștină.

Remarcăm, dintru început, aspectul extrem de plăcut din punct de vedere grafic al lucrării. Desigur, o recenzie imparțială obligă la analiza cu rigoare a conținutului, cartea putând fi mai apoi recomandată sau nu celor interesați. Vom încerca să facem acest lucru în continuare, precizând că am recenzat numai capitolul II, anume acela care privește „Tradițiile etnofolclorice”. Acest capitol, măcar din punct de vedere al numărului de pagini (circa 140), putea forma de unul singur conținutul unei cărți. Mai precizăm că lucrarea, în întregime, a avut deja parte de o scurtă recenzie în nr. 1/2001 al „Anuarului Muzeului de Istorie și Etnografie din Ungheni – Pyretus” (p. 140); recenzia, intitulată „Un hatâr în sfârșit împlinit”, este semnalată de Vasile Iucal, nefiind mai deloc favorabilă, concluzia celui care a recenzat volumul fiind următoarea: „Nu este decât o culegere de articole, studii, documente și relatări. Abia de aici poate începe o monografie în deplinul sens al cuvântului (...); deocamdată e un hatâr de politician în fine împlinit”. Despre capitolul care ne interesează pe noi, Vasile Iucal afirmă: „Este, neîndoios, singurul studiu monografic contemporan ce se conține în carte. Autorul, pe

baza unui material bogat, analizează subiectul în chip comparat, urmărindu-i starea actuală față de cea existentă cu 70 de ani în urmă”. Am citit pe îndelete paginile acestui capitol spre a informa în cunoștință de cauză cititorii noștri.

Alexandru Furtună, autorul acestui capitol, face dovada unei bune cunoașteri a terenului, cât și a bibliografiei aferente. În condițiile în care despre acest sat scriseseră nume grele ale etnologiei și sociologiei românești, misiunea sa nu era deloc comodă. Metodic, a început studiul său cu „locuința și anexele gospodărești”, continuând cu „ocupațiile tradiționale”, „hrana”, „țesăturile”, „portul popular” și „mijloacele de transport”; în partea a doua a abordat pe larg „obiceiurile calendaristice”, sumar „ritualul nașterii”, apoi „perioada prenupțială și ceremonialul nunții” și „ritualul înmormântării”; în fine, în ultima parte a studiului său, într-o ordine amalgamată, Al. Furtună descrie „jocurile tradiționale de copii”, „descânțele”, „bolile la animale” (deși, mai firesc, „bolile” puteau fi plasate la capitolul „ocupații tradiționale”), „credințele despre crearea cosmosului”, „credințele despre Faraon, Lucrul cel rău”, „zilele săptămânii și orientarea în timpul nopții”, „tălmăcirea viselor” și „fântâna ca izvor de apă vie”. Aproape 70 de pagini sunt dedicate unor extrem de folositoare anexe, din păcate transcrierea colindelor, a diverselor cântece, descânțele, ghicitori sau rugăciuni nefiind, decât rareori, cea fonetică. La sfârșitul anexelor regăsim câteva fotografii, mult prea puține comparativ cu substanța studiului, aici putându-i vedea printre obiectele unei lumi arhaice pe doi dintre cei mai buni informatori ai autorului: palamarul Gheorghe Dascăl („un enciclopedist al culturii tradiționale” – p. 155) și Maria Scifos.

Desigur, Al. Furtună nu și-a propus să facă o cercetare exhaustivă; o spune din capul locului: „Scopul nostru a fost de a aduna materiale de teren și a completa golurile existente; de a urmări, pe cât posibil, schimbările survenite în cultura populară. În ce măsură ne-a reușit (...) lăsăm să ne judece cititorul” – p. 155.

Ei bine, iată câteva constatări, sperăm obiective, ale unui cititor cât de cât avizat. Tratarea subiectelor este, în general, dezechilibrată, cauzată probabil de consistența informațiilor avute la dispoziție. Pertinente ni s-au părut capitolele privitoare la „locuință și anexe”, „port popular”, „obiceiurile calendaristice” și problematica jocului analizată în contextul „perioadei prenupțiale”. Foarte necesare s-au dovedit a fi inserarea celor 15 studii sau lucrări publicate despre viața tradițională din Cornova, precum și considerațiile ce încearcă să explice dezagregarea acestui tip de viață („promovarea de către autoritățile sovietice a procesului diabolic de uniformizare a culturilor, de apropiere și contopire armonioasă a națiunilor, (...) deznaționalizarea și distrugerea fondului genetic al românilor basarabeni” – p. 193). Tot la capitolul „câștiguri” poate fi trecută și maniera cercetătorului basarabean de a da, mai mereu, cuvântul informatorilor.

Un cititor imparțial nu poate însă să nu observe și neajunsurile acestui studiu. Le vom enumera într-o ordine aleatorie, precizând că acestea nu scad semnificativ valoarea, mai ales documentară, a lucrării.

Mai întâi semnalăm, fără a insista, acele informații și constatări ce ni se par discutabile. Astfel, nefolosirea fierului la construcția caselor tradiționale, Al. Furtună o explică prin caracterul ambivalent al fierului (p. 156), pierzând din vedere cauze mult mai simple: scumpetea acestei materii prime și, prin consecință, raritatea sa în satele de altădată; șarpele casei nu are conotații malefice, așa cum indică autorul la p. 159, chiar informatorii citați fiind destul de prudenți: „nu-i chiar (prea) bine!” Pentru o privire adecvată, a se vedea I. Evseev, *Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale*,

Timișoara, 1999, p. 449. De altfel, Al. Furtună îl citează des, prea des chiar, pe Evseev, însă nu întotdeauna când și cât trebuie. În acest sens, ușor deplasate sunt explicațiile de natură simbolică presărate mai peste tot în text. La p. 167 nu vedem nimic magic în punerea tălâncilor la oile „mai voinice, mai răle, care aleargă mai tare”; credem că e vorba de... pragmatismul ciobanului care nu dorea să-și piardă oile, știut fiind că oile descrise în citat atrăgeau după ele toată turma! Când vorbește despre postul Sfântului (prescurtat peste tot, inadmisibil, cu sf.!) Petru, îl socotește de șase săptămâni (p. 170), or acest post este unul variabil, fiind în dependență strictă de data Paștelui (cf. Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, București, 1997, p. 154). Destul de forțată ni se pare legătura dintre hrana cornovenilor și cea a geto-dacilor (p. 172), o mai mare prudență fiind de dorit atunci când se aduc în discuție astfel de teme. Unele manifestări trecute de Al. Furtună la capitolul „jocuri tradiționale de copii” (precum „cucoșei” – p. 206-207) ar fi trebuit incluse mai degrabă la „ciclul calendaristic”. În fine, capitolul destinat „boliilor la animale” (p. 209-210) era mai firesc să fie intitulat „boli și remedii la animale”, din moment ce mare parte din el se referă la modalitățile de vindecare a animalelor.

Apropiate de acest tip de neajunsuri sunt altele, numite de noi „inadecvări”. Le enumerăm fugitiv: numele dat creșterii vitelor, „văcărîtur” (p. 168), sună mai degrabă a dare medievală târzie (cf. *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, coord. Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București, 1988, p. 493), decât a ocupație tradițională. La fel de inadecvată este și titlul subcapitolului privitor la creșterea cailor, dându-se numele animalelor (p. 109), în loc de ocupație. Suprapunerea Sântoderilor peste Tudorusale nu este veridică (p. 181, la subsol), știindu-se că Sântoderii se țin în prima sâmbătă a Postului Mare (cf. I. Ghinoiu, *op. cit.*, p. 168) și nu în prima zi din acest post, după cum afirmă Al. Furtună, citând *Jocurile tradiționale de copii* ale lui Evseev. Tudorusalele, în schimb, fac parte din ciclul sărbătorilor postpascale, celebrându-se în miercurea a patra după Paști (I. Ghinoiu, *op. cit.*, p. 203), așadar la câteva luni de la Sântoaderi. Atragem atenția, chiar dacă la Cornova se ține încă Stilul Vechi, că Miezul Păreții sau Tândăila este întotdeauna după Baba Dochia de la 1 martie, ci nu înainte, cum afirmă Al. Furtună (p. 182). În sfârșit, se cuvine de amintit că nu „numai pelinul le venea de hac” Rusaliilor (p. 185), ci și Călușarii (cf. I. Ghinoiu, *op. cit.*, p. 39).

Din păcate, o mulțime de greșeli datorate în parte, suntem convingși, tipografiei, cât și multe formulări, numite de noi „exprimări nefericite”, s-au strecurat în textul studiului, o corectură finală riguroasă nefiind, se pare, făcută. „Compuisă” (p. 157), „înfîpgea” (p. 159) sau „tarifurile” (p. 192) sunt numai câteva cuvinte transcrise greșit; propoziții sau fraze nefirești pentru spiritul actual al limbii române aflăm, oarecum explicabil, mai des: „plus la faptul” (p. 160), „nu ne-am pus scopul” (p. 161), „gospodarii se cooperau” (p. 166), „în concluzie avem a spune” (p. 172), „de rând cu alte fenomene” (p. 190), „plus de toate” (p. 209), „să atragem atenția încă la un moment” (p. 211) ș.a.

Supărătoare pentru cititorul exigent sunt, de asemenea, repetițiile nenumărate (spre exemplu, autorul repetă de nenumărate ori că nu și-a propus să facă o analiză detaliată – p. 162, 170, 209 ș.a.), cacofoniile, prescurtările fără înțeles (de exemplu, B. pentru București), semnele de punctuație și ale citării puse de multe ori aiurea și, mai ales, sistemul de note, conceput destul de neglijent, cu alte repetiții jenante, de genul „a înregistrat A. Furtună”, când cititorul vede bine că numai Al. Furtună a înregistrat informații și este trecut la note ca și culegător, sau repetarea la nesfârșit a cunoscutului *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale* al lui Evseev, când un simplu *op. cit.* ar fi

fost de ajuns, sau *ibidemul* (care înseamnă: același autor, aceeași operă) transcris fără italice, iată aspecte, e adevărat tehnice, care ar fi trebuit corectate la timp.

În concluzie, capitolul „Tradiții etnofolclorice” scris de Al. Furtună în lucrarea *Cornova*, este o importantă contribuție la cunoașterea lumii arhaice din această localitate. Deși multe dintre aspectele și structurile descrise nu se mai regăsesc astăzi decât în mintea și sufletul cornovenilor trecuți de 70 de ani, e bine ca acestea să fie măcar semnalate și înregistrate ca repere pentru o eventuală renaștere spirituală a românilor trăitori în această zonă. Deficiențele semnalate, departe de a scădea din valoarea studiului, vor putea fi remediate, sperăm, într-o carte de sine stătătoare.

Marcel Lutic

Muzeul Etnografic al Transilvaniei, 1922-2002, opt decenii de activitate în serviciul etnografiei românești, Cluj-Napoca, Editura Mediamira, 2001

Ioan Toșa și Simona Munteanu publică lucrarea *Muzeul Etnografic al Transilvaniei, 1922-2002, opt decenii de activitate în serviciul etnografiei românești*. Cu un imens efort de muncă științifică și minuțioasă, efectuată de autori mai multe decenii pe teren, în muzeu, biblioteci și arhive, volumul apărut constituie un material inedit, valorificat cu multă tenacitate, competență și discernământ critic.

Lucrarea este consistentă în date și inițiative științifice a unor personalități, care militau pentru dezvoltarea și organizarea de muzee etnografice în țara noastră ca și de înființarea unei catedre de etnografie pe lângă Universitatea din Cluj.

Volumul este structurat în 18 capitole după cum urmează: în primul capitol, intitulat *Cercetarea culturii populare românești*, autorii se referă, succint, la metodele și rezultatele obținute în domeniu până la primul război mondial, prin cele două curente: filologic și geografic. Curentul filologic, având ca protagoniști pe B. P. Hașdeu și N. Densușianu, pune accent pe cultura spirituală și cercetarea științifică a chestionarelor. Curentul geografic, inițiat de Simion Mehediați și George Vâlsan se bazează pe cercetarea culturii materiale și contribuie la adunarea și valorificarea acestui patrimoniu.

Capitolul II, *Înființarea Muzeului Etnografic al Transilvaniei moment de referință în istoria muzeografiei românești*, prezintă condițiile sociale și politice în care are loc înființarea Muzeului Etnografic al Transilvaniei la 16 iunie 1922. Este primul muzeu etnografic românesc creat pe o colecție de obiecte (1230), adunate de pe teren în urma campaniei de cercetări științifice în Țara Hațegului și Pădureni, condusă de etnograful Romulus Vuia. Programul de cercetare a fost redactat de un consiliu de specialiști între care menționăm pe Sextil Pușcariu, A. Lapedatu, G. Vâlsan, P. Panaitescu, G. Oprescu și Romulus Vuia.

Romulus Vuia a fost numit director al Muzeului Etnografic al Transilvaniei la 1 ianuarie 1923, prin decretul Fundației Culturale „Principele Carol”, decret emis la 22 decembrie 1922. Prima și cea mai importantă etapă în dezvoltarea Muzeul Etnografic al Transilvaniei este etapa „R. Vuia” care cuprinde perioada 1922-1947.

Capitolul III, *Formarea fondului documentar*, prezintă activitatea desfășurată în interiorul muzeului pentru formarea colecțiilor. Definirea etnografiei ca știință a fost făcută de R. Vuia în 9 noiembrie 1926, cu ocazia lecției inaugurale prezentată profesorilor de la Catedra de Etnografie și Folclor a Universității din Cluj.

Capitolul al IV-lea, *Evidența fondului documentar*, se referă la sistemul de inventariere și evidență creat de R. Vuia până în 1951, acesta fiind primul sistem de evidență creat în muzeografia etnografică românească.

În capitolul V, *Valorificarea fondului documentar prin intermediul expozițiilor și activității științifice*, autorii insistă pe inițiativa lui R. Vuia de a completa expoziția pavilionară cu alta în aer liber (înființată în 1929).

În capitolul, VI, *Muzeul Etnografic și Parcul Național*, autorii fac referire asupra activității desfășurate de R. Vuia pentru obținerea unui teren de 75 ha pentru Parcul Național și pentru elaborarea unei legi speciale care are în vedere organizarea și funcționarea Muzeului Etnografic și a Parcului Național (care, după 1990, a fost transformat în Secția în aer liber, reactualizat la vechea denumire, „Parcul Național”, căreia i s-a adăugat ca recunoștință și numele întemeietorului, Romulus Vuia). „Prin înființarea acestui Parc Național, orașul Cluj va câștiga un nou și frumos parc care va servi nu numai ca loc de recreație pentru publicul clujean, dar va fi totodată și un puternic instrument de educație artistică și un stimulente pentru păstrarea tradiției naționale”. Se prezintă un plan tematic al Parcului și activitățile derulate pentru obținerea banilor necesari achiziționării construcțiilor (locuințelor). Un loc important este rezervat activităților întreprinse în vederea editării publicațiilor periodice de specialitate, sub forma *Anuarului* sau *Buletinului Muzeului*.

Capitolul VII, *Muzeul Institut de Cercetări etnografice*, se referă la efortul lui R. Vuia, pentru obținerea aprobării unei publicații, cu ocazia organizării muzeului.

Capitolul VIII, *Îmbogățirea fondului documentar*, prezintă activitățile întreprinse în perioada 1929-1940 pentru completarea colecțiilor cu material documentar în Parcul Național.

Capitolul IX, *Conservarea bunurilor muzeale*, se referă la sistemul și materialele pentru conservarea obiectelor de muzeu.

În capitolul X, *Refugiul muzeului la Sibiu*, este redată o parte din activitatea desfășurată de muzeu în perioada anilor 1940-1945, perioada refugiului la Sibiu, împreună cu Universitatea „Dacia” din Cluj.

În capitolul XI, *Întoarcerea la Sibiu*, autorii raportează situația muzeului din timpul ocupației hortiste, când au fost distruse trei case din Parcul Național.

În capitolul XII, *Catedra și Seminarul de etnografie și folclor*, autorii apreciază activitatea desfășurată în cadrul primei catedre de etnografie care a funcționat la Cluj între 1926-1944.

Capitolul XIII, *Gruparea studențească „Ardeleana” condusă de R. Vuia în timpul perioadei refugiului la Sibiu (1940-1945)*, se referă la conservarea costumelor, a cântecelor și a jocurilor populare. Se subliniază activitatea întreprinsă de Societatea „Ardeleana”, insistându-se asupra turneelor din 1943 în localitățile: Turda, Hunedoara, Deva, Arad, Timișoara, Lugoj, Caransebeș și Hațeg.

Capitolul XIV, *Societatea Etnografică română*, prezintă activitatea desfășurată în perioada 1923-1927, sub președinția lui George Vâlsan, de membrii Societății și de Cercul de Studii Etnografice din Cluj-Sibiu (1939-1943).

Capitolul XV, *Dezvoltarea rețelei de muzee etnografice*, cuprinde activitatea desfășurată de personalul muzeului pentru înființarea de muzee la Tg. Mureș, Iași,

Timișoara și pentru reorganizarea Muzeului „Astra” din Sibiu. La Iași, Fundația Culturală, Regele Ferdinand I”, ar putea să pună la dispoziția muzeului ce s-ar înființa aici o subvenție anuală, care, cu un ajutor dat de Minister, ar putea asigura existența și propășirea acestei instituții.

Capitolul XVI, *Legătura muzeului cu școala*, privește modalitățile de colaborare cu învățătorii din mediul rural pentru salvarea bunurilor de cultură populară.

Capitolul XVII, *Cercul de studii etnografice*, se referă la activitatea desfășurată în perioada 1943-1946 pentru constituirea Cercurilor de studii etnografice în principalele centre culturale ale țării, în scopul de a le integra apoi în cadrul Societății Etnografice.

În capitolul XVIII, *Urmașii*, autorii prezintă activitatea desfășurată în perioada 1947-2001 de personalul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, după pensionarea forțată a lui R. Vuia în anul 1947. În acest sens, sunt amintiți directorii ce i-au urmat la conducerea muzeului lui R. Vuia: Gh. Pavelescu, Gh. Dăncuș, T. Onișor, Valeriu Butură, Viorica Pascu, Tiberiu Graur și în prezent Simona Munteanu.

După cele 18 capitole lucrarea continuă cu: *Anexe, Fundația Culturală „Principele Carol”, Muzeul Etnografic Cluj, Chestionarul I, Obiceiurile de Crăciun, Autoproiect de lege a muzeelor din țară*, având următoarele capitole: *Protecția obiectelor de valoare muzeală, Clasificarea colecțiilor și a muzeelor, Înființarea și întreținerea muzeelor, Patrimoniul muzeelor, Inspectoratele regionale și de specialitate, Consiliul superior al muzeelor și Direcția generală a muzeelor, Bibliografii, Istoriografie (etnologie, etnografie, muzeografie), Folclor*, lucrări cu caracter general, Studii interdisciplinare, Sinteze, Mentalități, Basme și Povestiri, Snoave, Balade, Cântece, Muze, Expoziții, Festivaluri, Congrese, Conferințe, Simpozioane, Recenzii, Rezumat în limba franceză, Lista figurilor, Fotografii (103), care fac parte din arhiva Muzeului Etnografic al Transilvaniei.

Precizăm că lucrarea a fost publicată cu prilejul Simpozionului Național *Satul tradițional de ieri, de azi și de mâine. 80 de ani de la înființarea Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, 15-16 iunie 2002. Simpozionul a reunit specialiști din întreaga țară, lucrările prezentate pe secțiuni urmând să fie publicate într-un volum care va apărea în 2002 la Muzeul Etnografic al Transilvaniei din Cluj.

Apreciem că prin publicarea acestei lucrări, autorii au pus la dispoziția specialiștilor un valoros instrument de lucru, unic în literatura de specialitate.

Emilia Pavel

ION TALOȘ, *Gândirea magico-religioasă la români. Dicționar*, București, Editura Enciclopedică, 2001

Personalitate marcantă a etnologiei românești, Ion Taloș s-a impus încă de timpuriu ca un cercetător cu o solidă pregătire profesională, atent mereu la înnoirile teoretice și metodologice cuprinse în bibliografia de specialitate, îndeosebi în cea din țările Europei de vest și de peste ocean. S-a numărat printre apropiații lui Ion Mușlea, Lucian Blaga, Ovidiu Bîrlea, cărturari de seamă care i-au marcat existența, canalizându-i

potențialul intelectual pe făgașurile cele mai fertile. A fost directorul *Institutului de Etnografie și Folclor* din Cluj-Napoca, unul din centrele academice de referință ale țării, contribuind la formarea unui valoros colectiv de specialiști. A scris o amplă monografie, de interes european, asupra motivului *jertfa zidirii*, a publicat mai multe studii despre balada *Miorița*, propunând unghiuri de abordare dintre cele mai incitante, a pregătit o tipologie a colindelor, un corpus al ghicitorilor și proverbelor etc.

Din anul 1986 este profesor de literaturi populare romanice la Universitatea din Köln, unde preocupările sale etnologice s-au diversificat simțitor, lărgindu-și orizontul de cuprindere. Printre realizările sale de aici se numără și *dicționarul* în discuție, elaborat între anii 1991-1995. Cartea a fost scrisă la sugestia profesorului Claude Lecouteux, de la Universitatea Sorbona, și ar fi trebuit să se publice în seria „Petit dictionnaire de mythologie”, din care apăruseră deja un volum dedicat mitologiei celtice și altul celei germane. Traducerea lucrării lui Taloș din limba germană în limba franceză a fost făcută de însuși Lecouteux, numai că, din cauza dificultăților financiare, nu a mai putut-o tipări în seria preconizată. Volumul a poposit apoi o vreme la editura pariziană *Imago*, dar și aici s-au ivit aceleași impedimente, astfel încât a fost predat Universității Stendhal din Grenoble, urmând să vadă lumina tiparului în seria „Ateliers de L’imaginaire”. Versiunea românească a acestei cărți o datorăm, în parte, și Cludiei Morar, asistenta profesorului Taloș, care a tradus textul din limba germană.

Într-o perioadă când specialiști și nespecialiști se întrec, într-un maraton puțin profitabil, să publice lucrări superficiale sau confuze asupra unor subiecte mitologice, tabuate vreme de câteva decenii, Ion Taloș oferă – prin *dicționarul* său – o cumpănă dreaptă, un model de investigare științifică a domeniului. Față de unele experimente, care nu surprind decât aparențele acestor comori de spiritualitate românească, Ion Taloș vine cu o abordare atentă, documentată, avizată și lipsită de prejudecăți.

Ca pretutindeni în lume, de la grupurile sociale izolate, aflate încă în stare de natură, și până la națiunile cele mai civilizate, *mitologia populară* constituie și la noi suportul identității naționale, înglobând întreaga experiență a neamului în încercarea sa de a domina mediul natural, de a-și găsi hrana, sănătatea, dragostea, bogăția și fericirea.

Autorul urmărește figurile sincretice ale panteonului folcloric autohton, de la *Sfântul Andrei*, *Caloian* și *Paparudă* până la ipostazele unor personaje influențate de textele apocrife ori de cele biblice. Deosebit de interesante sunt articolele care tratează anumite fenomene arhaice, bazate pe mentalități primitive, greu de reconstituit în zilele noastre, cum ar fi *Conceptio magica*, *Sacrificiul zidirii*, *Judecata dumnezeiască*, *Ordalia*, *Invulnerabilul* etc.

Evoluând în diferite tipuri de creații populare – pe scara nuanțată între *mit*, *legendă* și *basm*, – ființe supranaturale ca *balauri*, *demoni*, *căpcăuni*, *pitici*, *zâne*, *zmei* ș.a. sunt analizate în articole atent fundamentate, încheiate întotdeauna cu binevenite relații comparativiste. *Flămânzilă* sau *Foametea*, de exemplu, este considerat un fel de *Gargantua*, *Ielele* sunt comparate cu *Vilele* sârbești sau cu *Samodivele* bulgărești, *Jomărița* prezintă trăsături comune cu *Chuckle* al germanilor din Elveția, *Jumătate de om* amintește de făpturi stranii pomenite de Plinius ori menționate în basmele grecești și albaneze.

O altă categorie de articole este consacrată bestiarului mitologic domestic și sălbatic. Fiecare făptură îmbrățișată de viziunea populară este redată atât din punct de vedere al genezei sale totemice sau mitice, cât și din perspectiva evoluțiilor pe care le-au înregistrat în planul ficțiunilor literare. Astfel, *Borița*, *Brezaia* sau *Turca* sunt considerate

apariții mitologice misterioase, descinzând poate dintr-un „demon sau un zeu al pădurii de brazi, moștenit probabil de la geto-daci” (p. 21).

Nu este neglijat nici compartimentul dendrolatric, tradițiile despre lumea vegetală fiind transmise în interdependență cu riturile de trecere și cu obiceiurile calendaristice. Un loc aparte ocupă universul credințelor legate de cultul morților sau de celelalte două compartimente importante ale obiceiurilor familiale: *nașterea și nunta*. Și în această secțiune a lucrării se fac raportări constante la înrudirile cu neamurile romanice sau cu unele seminții din lumea germanică ori slavă, fapt ce îl determină pe Claude Lecouteux – prefațatorul volumului – să spună că aceste asemănări sunt tulburătoare, faptul confirmând „ipoteza despre existența unei „*psychic unity*” europene și universale (p. VI).

Unele articole au fost redactate și cu preocuparea de a aduce clărirări în privința unor probleme sau personaje ale mitologiei românești, care au circulat în presa europeană și mai circulă încă sub semnul unei ambiguități. Modelul pentru această categorie tematică îl reprezintă articolul *Dracula*, în care eroul nuvelei scriitorului irlandez Bram Stoker este confruntat cu tradițiile românești despre Vlad Țepeș, domnul Munteniei în anii 1448, 1456-1462 și 1476. Sunt discutate, în paralel, tradițiile din estul și sud-estul Europei, care vădesc o anumită simpatie față de domnitor, și cele din vestul Europei, care rețin doar aspectele cele mai întunecate ale personalității sale.

Ion Taloș observă că succesul, pe plan literar, al noului mit creat de prozatorul celt se datorează și faptului că Bram Stoker i-a atribuit domnitorului muntean o însușire pe care acesta n-a avut-o niciodată, aceea de *vampir*. Confuzia ce s-a făcut și se mai face încă între *vampiri* și *strigoii morți* i-a determinat pe unii, mai puțin avizați, să susțină prezența *vampirismului* la români. O concluzie pripită (dacă nu cumva tendențioasă) și profund inexactă. O dovedește, cu prisosință, și Ion Taloș, care constată, pe bună dreptate, că despre mitul vampirului Dracula s-a vorbit mereu, peste tot, în Europa de vest și în America, dar în România acest fenomen a rămas, până de curând, cvasinecunoscut.

Finalul articolului întinde o punte către cercetările viitoare asupra acestui subiect atât de controversat. Istoricii literari, spune autorul, nu s-au preocupat prea mult de împrejurările în care Stoker a ajuns să-și localizeze nuvela în Transilvania și nici de factorii care l-au impulsionat să-și numească protagonistul Dracula. Investigarea acestor probleme va facilita, poate, o mai justă înțelegere a fenomenului. Pentru că, conchide Ion Taloș, „știind că vampirismul era mai răspândit în patria lui de origine, Irlanda, decât în Transilvania, se poate pune întrebarea: cât din personajul Dracula datorăm folclorului irlandez?” (p. 51).

Diferitele straturi ale mitologiei românești, formate din aluviuni succesive, transpar adesea în prezentarea unui singur fenomen, personaj, rit ori simbol. Cu foarte puține excepții, mitologia românească este creația țărânimii. Este și motivul pentru care Ion Taloș consideră lucrarea sa un omagiu adus satului românesc, tuturor țărănilor de pe meleagurile carpato-dunărene: „În orice caz, spune autorul, cercetătorii care disprețuiesc țărânimia și care o cred incapabilă de creație, vor avea temeiuri pentru a-și modifica opinia” (p. XVII). Ca parte importantă a spiritualității naționale, civilizația tradițională oferă date și cunoștințe esențiale pentru o cât mai corectă evaluare a trecutului cultural al unui popor.

Așa după cum spune Claude Lecouteux în *prefață*, frumoasa carte a lui Ion Taloș este fructul unei insașiabile curiozități umane, o extraordinară sinteză, scrisă fără ostracizări sau prejudecăți (p. 5). Cu toate acestea, cartea nu-și propune să atingă

perfecțiunea. Cineva ar putea să constate că este incompletă, că lipsesc de la trimiteri unele surse bibliografice importante, că o parte din articole sunt tratate disproporționat, în raport cu importanța ce li se acordă problemelor respective în general etc. Autorul însuși își asumă o seamă de neîmpliniri. Dincolo însă de toate observațiile ce s-ar putea formula, *Dicționarul gândirii magico-religioase la români* rămâne o carte de referință : prin sinteza pe care o face asupra culturii noastre populare, prin suportul teoretic ce răzbate din fiecare pagină parcursă, prin rigoarea și profesionalismul cu care sunt redactate articolele, prin suplețea și eleganța stilului și, nu în ultimul rând, prin nuanțarea specificului românesc în context european și universal.

Ion H. Ciubotaru

SANDA GOLOPENȚIA, *Intermemoria. Studii de pragmatică și antropologie*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001

Purtând un nume încărcat de semnificații pentru etnologia românească, Sanda Golopenția s-a remarcat prin lucrările sale de gramatică transformațională, semiotică și stilistică structurală. A urmărit în mod constant să construiască punți interdisciplinare, între antropologie, pragmatică, semiotică și folclor. Volumul de față reunește patru studii publicate între anii 1977-1998, pe care autoarea le-a revăzut și îmbogățit pentru această ediție.

Prima lucrare, *Elemente praxiologice și pragmatice relevante pentru o tipologie a informatorilor*, a apărut întâi în anul 1977, în „Revista de Etnografie și Folclor”, pentru ca apoi, în traducere franceză (*Pour une typologie des informateurs*) să fie inclusă în volumul *Les voies de la pragmatique*, publicat în anul 1988. Sanda Golopenția pornește de la tratatul de praxiologie al filozofului polonez Tadeusz Kotarbinski (în special de la teoria generală a acțiunii) și de la semiotica lui Charles Morris (continuată în cadrul filozofiei analitice a limbajului de J. L. Austin și J. Searle, iar în cadrul lingvisticii de E. Benveniste și Oswald Ducrot) pentru a opera cu *amenajări* personale.

Conceptul de colectivitate este definit ca o rețea de acțiuni și interacțiuni, din care etnograful abordează, de preferință, *acțiuni*, pe când sociologul, folcloristul și lingvistul se ocupă mai cu seamă de *interacțiuni*. Un grup cu un anumit număr de indivizi presupune un număr de parametri (pe care autoarea îi indică pe o *listă de bază*), cu ajutorul cărora s-ar putea stabili „deschiderea acțională și interacțională a grupului, gradul de coeziune a grupului respectiv, perspectivele acționale și interacționale care i se deschid, caracterul tradițional sau modern al grupului și, ca rezultat, tipul de colectivitate pe care acesta îl manifestă” (p. 11).

În munca de teren, cercetătorul poate aborda *indivizi și subiecți* (așa-ziii indivizi *modificați*) de la care poate obține informații preliminare, ca să ajungă în final la *informatori* (definiți de autoare ca *subiecți care vorbesc*). Observarea subiecților și a informatorilor poate avea loc pe teren sau în laborator. Ancheta etnologică este sub multe aspecte imprevizibilă, de aceea termenii de *creator*, *executant*, *martor* și *comentator* au adesea înțelesuri fluctuante.

Sunt analizate tipurile A-D, *profilurile ideale* de informatori cu talent, aderență puternică la tradiție și capacitate creativă. În final, revenind asupra anchetei centrate pe acțiune a unui grup social, Sanda Golopenția propune elaborarea unor chestionare diferențiate pe cele patru tipuri de informatori : creatori, executanți, martori și comentatori.

Al doilea studiu, care dă și titlul volumului de față, este *Intermemoria*, traducere *remaniată* a variantei franceze *L'intermémorie*, apărute în volumul *Milieux et mémoire*, editat de Frank Alvarez-Pereyre în anul 1993. Definită ca „memorie vorbită, activată și hrănită de dialog”, *intermemoria* este „aspectul cel mai dinamic al unei memorii colective” (p. 48).

Investigarea memoriei familiilor, a vecinătăților, a femeilor, a marginalilor, a privilegiaților etc. trebuie continuată pentru a se stabili liniile definitorii ale comunității studiate. Materialul informativ cules de autoare din satul Breb – Maramureș, în anul 1972, de la șase participanți, într-o conversație de 22 minute, o pune în situația de a introduce referiri sau citate din spusele unui număr de 98 de „autori suplimentari de intervenții” (p. 60), martori muți ai memoriei colective. Prezentul memoriei, *durativ* sau *punctual*, cuprinde, la nivelul intermemoriei, „opoziția dintre un trecut în vigoare unic și o pluralitate de trecuturi în vigoare” (p. 65).

Următorul studiu, intitulat *Arhitecturi ale memoriei sau despre o bază de date a descântecului de dragoste românesc*, a fost tipărit în 1997, în revista „Semiotica”, și reluat, cu adăugiri, în introducere la volumul *Desire Machines: A Romanian Love Charms Database*, scos de Editura Fundației Culturale Române în anul 1998. Pentru a stabili relații structurale inedite între descântece, Sanda Golopenția a alcătuit, începând cu anul 1987, o bancă de informații *Desire Machines* (dedicate magiei de dragoste în folclorul românesc), în cadrul Universității Brown. Prima sistematizare privește structurile arhaice ale teoriei dragostei (numărul de ursiți posibil, alegerea corectă a soțului sau soției, *întorsul* ursitei etc.). Scenariile descântecului s-au obținut cu greu, din cauza stadiului minim de pregătire a culegătorului, a tendinței către interiorizare – specifică descântătoarelor – sau a protejării procedului magic.

Comparând descântecele românești de dragoste cu programele de calculator, autoarea consideră că acestea sunt exemple naturale de *hipertexte*. Scenariul unui descântec de dragoste „poate fi văzut ca un *ordinator al dorinței elementar*, în care sunt combinate, spre a servi un ansamblu de scopuri strict definite, o porțiune *hardware* (reprezentată de obiectele magice, substanțele magice, plantele magice etc.) și o porțiune *software* (reprezentată de formulele și gesturile magice)” (p. 73). El codifică un univers semantic feminin.

În continuare sunt detaliate particularitățile bazei de date *The Romanian Love Charms Database* (abreviată prin sigla RLCD), care conține peste 800 de documente dispuse în patru categorii: 1. Formule, 2. Tehnici, 3. Scenarii, 4. Dosare. Una din facilitățile bazei de date ar fi *tipărirea electronică diferențiată*, în care o carte ar putea fi comunicată cititorilor în formatul pe care îl preferă fiecare. Baza de date RLCD urmează să fie lărgită prin introducerea unor scenarii de descântece romanice, grecești, germanice, slave, amerindiene, a unor descântece incluse în legende, povești, amintiri, a unui material iconografic.

Ultima lucrare din volum, *Descântatul de dragoste în satul Cornova (Basarabia)*, reprezintă *traducerea suplimentată* a capitolului *Love Charms in Cornova – Bassarabia*, publicat în 1996 în cadrul cărții *Studies in Moldovan*, editată de Donald L. Dyer. Prezentând, la începutul acestui studiu, campania monografică inițiată sub

conducerea lui Dimitrie Gusti în satul Cornova din județul Orhei, în vara anului 1931, autoarea recreează atmosfera ședințelor de lucru ale echipei și pitorescul acestei vechi localități rurale de *mazili*. Soarta tragică a celor mai mulți dintre participanții la campania respectivă, ca și a întregului material folcloric adunat din Basarabia a dus la ignorarea rezultatelor cercetărilor sociologice de la Cornova până în deceniul 9 al secolului abia încheiat.

Pentru Sanda Golopenția, analiza descântecelelor cornovene reprezintă și un omagiu adus părinților săi. Lui Anton Golopenția – care își făcea debutul în cercetările de teren și pentru care satul basarabean va rămâne neșters în memorie „mi-a rămas prieten, cu care pot sta de vorbă în amintire, cum stau de vorbă cu amintirea oamenilor vii pe care i-am apropiat” (p. 107) – și, mai cu seamă, Ștefaniei Cristescu Golopenția, care a realizat, pornind de la rezultatele investigațiilor la Cornova, Drăguș, Hodac, Nerej și Șanț, una dintre cele mai importante contribuții la cunoașterea descântatului ca formă de limbaj, și a semnelor și gesturilor agentului magic, al cărui mesaj are pentru ruralul român valoare sacrală.

Sunt desemnate funcțiile de bază ale descântecelelor de dragoste, elementele scenariului ritualic, tipurile reprezentative de incantații, normele implicite care guvernează practica vrăjitelui, procedurile magice aferente (*topos*-urile). Sanda Golopenția aplică, sub zodia lui Bronislaw Malinowski, principiul magiei pragmatice. Urmărind să organizeze structurile afectivității, practica magică este eficace în alungarea crizelor depresive.

Cele patru studii care alcătuiesc volumul în discuție propun o viziune modernă asupra folclorului românesc, o perspectivă de abordare demnă de cel mai viu interes.

Silvia Ciubotaru